

РІВНЕНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

**О Н О В Л Е Н Н Я З М І С Т У , Ф О Р М Т А
М Е Т О Д І В Н А В Ч А Н Н Я І В И Х О В А Н Н Я
В З А К Л А Д А Х О С В І Т И**

Збірник наукових праць

Наукові записки
Рівненського державного гуманітарного університету

Випуск 14

Заснований в 1996 році

Рівне – 2001

ББК 74.20

О - 59

УДК: 37: 371: 372: 373: 378

Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти: Збірник наукових праць:

Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету. Випуск 14. — Рівне, РДГУ, 2001 р. — 154 с.

Збірник наукових праць містить статті з актуальних проблем теорії та історії педагогіки, дидактики, методики навчання, виховання і розвитку дітей та учнівської молоді в закладах освіти.

Опубліковані матеріали можуть бути корисними для науковців, практичних психологів, учителів, викладачів та студентів педагогічних університетів, інститутів та коледжів.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Головний редактор доктор педагогічних наук, професор, дійсний член АПСН

Мітюров Борис Никифорович (Рівненський державний гуманітарний університет);

доктор психологічних наук, професор, член-кореспондент АПН України **Бех Іван Дмитрович**

(Інститут проблем виховання АПН України);

доктор педагогічних наук, професор **Будний Богдан Євгенович**

(Тернопільський державний педагогічний університет ім. Володимира Гнатюка);

кандидат педагогічних наук, професор **Воробйов Анатолій Миколайович**

(заступник головного редактора, Рівненський державний гуманітарний університет);

доктор педагогічних наук, професор, дійсний член АНВШ України **Дем'янчук Анатолій Степанович**

(Рівненський економіко-гуманітарний інститут);

доктор педагогічних наук, професор **Коваль Ганна Петрівна**

(Рівненський державний гуманітарний університет);

доктор педагогічних наук, професор **Лисенко Неля Василівна**

(Прикарпатський педагогічний університет ім. В. Стефаника);

доктор педагогічних наук, професор **Лісова Світлана Валеріївна**

(Рівненський державний гуманітарний університет);

доктор педагогічних наук, професор **Павлютенков Євген Михайлович**

(Запорізький обласний інститут удосконалення вчителів)

доктор психологічних наук, професор **Пасічник Ігор Демидович**

(Університет "Острозька Академія");

кандидат педагогічних наук, професор **Поніманська Тамара Іллівна**

(Рівненський державний гуманітарний університет)

доктор психологічних наук, професор **Савчин Мирослав Васильович**

(Дрогобицький державний педагогічний інститут ім. Івана Франка);

доктор психологічних наук, професор, дійсний член МАПН **Сергєєв Олександр Васильович**

(Запорізький державний університет)

доктор педагогічних наук, професор **Сметанський Микола Іванович**

(Вінницький державний педагогічний університет ім. М. Коцюбинського);

доктор педагогічних наук, професор **Терещук Григорій Васильович**

(Тернопільський державний педагогічний університет ім. Володимира Гнатюка);

кандидат педагогічних наук, професор, член-кореспондент АПСН **Тищук Віталій Іванович**

(Рівненський державний гуманітарний університет);

кандидат педагогічних наук, професор **Янцур Микола Сергійович**

(заступник головного редактора, відповідальний секретар, Рівненський державний гуманітарний університет).

Затверджено Вченою Радою Рівненського державного гуманітарного університету

(протокол № 8 від 30.03.2001 р.).

Збірник затверджений ВАК України як наукове фахове видання, в якому можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукового ступеня доктора і кандидата наук з педагогіки (постанова Президії ВАК України №1-05/7 від 9.06.1999 р. та додаток до постанови ВАК України від 11.10.2000 р. № 1 – 03/8).

За достовірність фактів, дат, назв і т. п. відповідають автори статей. Думки авторів можуть не збігатися з позицією редколегії. Рукописи рецензуються і не повертаються.

Адреса редакції: 33028 м. Рівне, вул. Остафова, 31.

Рівненський державний гуманітарний університет

ISBN 966 — 7281 — 06 — 5.

© Рівненський державний гуманітарний університет, 2001

ПЕРЕДМОВА

5. Рылеева Е. Как помочь дошкольнику найти свое “ Я ”. – М., 1998.

Одержано редакцією 29.11.2000.

УДК: 371. 035

Б. П. БРИЧОК

ПРОБЛЕМА МЕТИ ВИХОВАННЯ В КОНТЕКСТІ СЬОГОДЕННЯ

Могутній спалах українського національного відродження, зростання уваги до історичної спадщини, до набутого століттями духовного багатства – благородне знамення кінця ХХ століття. Сучасні діти завтра стануть біля державного керма. Навчаючи і виховуючи їх сьогодні, суспільство формує свій завтрашній день. Тому вся система народної освіти, розвиток педагогічної науки потребує спрямування на виховання гуманістичних ідеалів, відповідних технологій, форм, методів виховання і навчання.

У цьому зв'язку потребує переосмислення мета виховання, яка в радянські часи полягала у “формуванні марксистсько-ленінського світогляду, твердих ідейних переконань, високої моральності, працелюбності, радянського патріотизму і пролетарського інтернаціоналізму, непримиренності до буржуазної ідеології і моралі, готовності захищати нашу соціалістичну Батьківщину” [2].

Смисл життя людини розумівся лише у її суспільному призначенні. Духовність розумілась, в основному, як уміння “розвінчувати і аргументовано критикувати догми буржуазної ідеології” [4,с.107]. Зрозуміло, що про засвоєння системи загальнолюдських цінностей не було і мови.

Із здобуттям незалежності України мета виховання почала трактуватися як “плекання підростаючих поколінь з глибоко національною свідомістю і самосвідомістю, характером, світоглядом та ідеалами на традиціях культури, духовності рідного народу”. Так визначено в Концепції національного виховання [5].

Однак, попри всі позитивні сторони такого формулювання, воно хибує тим, що, по-перше, поняття “плекання” є процесом, дією, яка безперервна, по-друге, тут відсутня особистість, конкретна людина, з чим ніяк нині не можна погодитись, оскільки відсутня ідея особистісно зорієнтованого виховання. Мета виховання як гармонійний розвиток людини, що відома в історії педагогіки, теж була невлотим птахом, бо потребувала уточнень у різні часи і зрештою, ніколи не реалізувалась повною мірою.

Одним із основних напрямів комуністичного виховання було виховання на прикладі життя і діяльності В.І.Леніна та його соратників. Та згодом історія перекреслила це, довівши, що Ленін, м'яко кажучи, був не зовсім ідеальний. Лозунги радянської доби “Скільки потрібно геніїв – стільки й зробимо”, “Всі як один” і т. і. Теж скомпрометували себе. Соціальні потрясіння зруйнували існуючі в педагогіці концептуальні позиції у виховному процесі. Адже в жодній країні світу педагогіка не іменується за назвою існуючого ладу (радянська, соціалістична, капіталістична, комуністична).

Мета виховання – зробити людину щасливою, - яку ставили утопісти, була привабливою, однак, під щастям розумівся набір необмежених задовольень.

На цьому фоні найбільш оптимальною була ідея Г.Сковороди: мета виховання – зробити людину щасливою, а “щастя – в серці, а серце – в любові, а любов – у законі Вічного” [6]. Вихідна точка світогляду філософа – самопізнання, природовідповідність. Він вважав, що треба слухати голос своєї природи, бо неприродженість губить усяку справу. Природа в людині – її серце, а тому й виховання має звертатися не в напрямі розуму, інтелекту, волі і почувань, а до серця, з якого виростає все духовне життя людини.

Суть виховання у народній педагогіці полягає у реалізації принципів природовідповідності та гуманізму: “сили людські, від природи дані, удосконалювати...”(О.Духнович), “Дивись – не забудь, Людиною будь!” (народна мудрість).

Отже педагогічні ідеали мислителя Г.Сковороди і народної педагогіки дуже близькі за своєю сутністю: духовність, чесність, гідність, милосердя і т.і.

Формування людини реалізується і в процесі соціалізації. На соціалізацію впливають макрофактори (суспільство, держава, планета, світ, космос), мезофактори (етнокультура), мікрофактори (сім'я, дитячий садок, школа). Всі вони “працюють” залежно від зусиль вихователя, його позиції, знань, умінь.

Правильне виховання полягає в усвідомленні дитини такою, якою вона є. Завдання вихователя – допомогти їй пізнати себе. На допомогу йому приходять методи психодіагностики. Та,

на жаль, вихователь традиційно ставить собі інше завдання – підігнати кожну дитину під шаблон, стандарт, модель, а це приводить до ламання природи дитини, що приносить шкоду.

Складовою мети виховання є духовність. Духовність – це певне ціле істини, добра, краси. Це поняття проявляється не лише у компетентності (істина, добро, краса), але й у практичній активності і взаємодії. У цьому аспекті істина, краса, добро здійснюється і проявляється у пізнанні, комунікації, ціннісних орієнтаціях суспільства і особистості. Духовність – це спосіб розбудови особистості, це, образно кажучи, зустріч із самим собою, своєю душею, внутрішнім “Я”.

М.Бердяєв запропонував для пояснення духовності формулу: “Дух – свобода – творчість – особистість”.

Якщо ми зорієнтовані на виховання особистості, то поза духовністю її мислити безпідставно, бо внутрішній духовний світ – це мікрокосмос, а духовність забезпечує зв’язок мікрокосмосу і макрокосмосу. Оскільки людині притаманна свідомість, то людина прилучена до духу. Духовність – це ідеальна потреба людини пізнати себе, своє призначення, а, значить, прагнення особи подолати кінцевість свого буття, потреба будувати свої взаємини із світом на основі єдності істини, добра, краси.

Сприятливим середовищем, через яке можна діяти на духовне життя була і залишається релігія (церква). Це не означає, що дію церкви слід зводити до храмового богослужіння. Мається на увазі ширша, космічна дія. Йдеться про таємницю духовного єднання людини з церквою. Це іменується вірою і є джерелом духовного росту. Школа, сім’я через тілесний, соціальний, інтелектуальний, моральний, естетичний розвиток має спрямовуватись до духовного розвитку. Не можна прийти до духовного росту лише через розвиток психічних сил – інтелекту, волі чи почуттів. “Серце” людини, звичайно, пов’язано з цією душевною периферією; воно може бути в полоні її, але з того часу, як розпочинається розвиток емпіричного життя, духовне начало вже нерозривно пов’язане з ним. Однак духовне життя має власні закономірності, чого не враховує наукова педагогіка. Духовний розвиток не може бути забезпечений певними “методами” виховання, а скоріше релігійним натхненням у дитячій душі, як справедливо зазначає професор В.Зеньковський [1,с.138].

В житті людини настають періоди, коли вона задумується над смыслом життя. Згадаймо лермонтовського Печоріна, який говорив: “Пробігаю в пам’яті все моє минуле і запитую себе мимоволі: навіщо я жив? Для якої цілі я народився? А, мабуть, вона існувала, і, мабуть, було у мене призначення високе, тому що я відчуваю в душі моїй сили неосяжні; але я не вгадав свого призначення, я захопився принадами пристрастей порожніх і невдячних; із чорнила їх я вийшов твердий і холодний, як залізо, але втратив навіки полум’я благородних устремлень...” [3,с.438].

Таке, на жаль, відбувається з представниками сучасного молодого покоління. Головна причина цього – відсутність можливості побачити смисл індивідуального існування в соціальній діяльності.

Завдання виховання, отже, потребують значно серйознішого осмислення у світлі тих трагедій, якими сповнене наше життя.

Великою загадкою і в той же час проблемою виховання є таємниця свободи у людині. Якщо сучасне виховання хоче бути уважним до запитів та інтересів дитини, до її внутрішнього світу, до душі, то проблема свободи постає досить гостро. Завдання виховання полягає в тому, щоб запалити дитячу душу ідеєю свободи. Але свобода ставить нас перед дилемою добра і зла. Отже розвивати свободу слід в сторону добра. Але як це забезпечити? Як запобігти відходу у сторону зла? Моральне виховання не можна реалізувати без трагічної теми свободи. Всі спроби зробити це не досягають результатів. Все виховання слід одухотворити вірою у можливість перетворення і просвітлення людської душі. Тут на допомогу педагогіці приходять християнська антропологія. Віра в дитячу душу як основа виховання осмислюється по-справжньому лише в тому вченні про людину, яке розвиває християнство. Виховання направлене на розвиток і розкриття особистості, її своєрідності, обдарування. У цьому зв’язку поняття особистості є основним і центральним поняттям педагогіки. Нині педагогіка все більше керується цим поняттям, надає йому основоположного значення, тобто виховання по праву стає особистісно зорієнтованим. Будь-яка програма виховання має бути пов’язана із внутрішнім змістом особистості, з її внутрішнім життям. Педагогічно результативним можна визнати засвоєння навичок чи знань, яке пов’язане із життям особистості для неї. У цьому одне із завдань виховання: зовні подане вихованцеві має стати внутрішньо необхідним для нього.

Особистість завжди пов’язана із певним соціальним цілим, вона включена в порядок природи, у своєму внутрішньому житті звернена до світу цінностей. Особистість не можна відділяти від того,

що визначає смисл її життя. Водночас досвід історії педагогіки застерігає від абсолютизації ідеї особистості, перетворення її у головний принцип педагогіки, бо сліпе схиляння перед особистістю веде до педагогічного анархізму, до заперечення об'єктивних принципів виховання, як це ми бачимо у Л.М.Толстого.

Значна кількість сучасних педагогів вільна від такого формалізму у вихованні. Вірячи у творчі сили, закладені в дитячій душі, у дієвість внутрішніх факторів духовного життя, вони стурбовані насамперед тим, аби забезпечити дитині здоровий, міцний, творчий розвиток у певних параметрах. Вони зайняті тим, щоб розвинути закладене в дитині від народження, посилити її психічні функції, які дадуть можливість особистості найбільш повно і яскраво проявити себе. Інші намагаються зосередити зусилля на розвитку соціальних сил дитини, накопиченні соціальних навичок, на здатності включатися у завдання, які вирішує суспільство. У США, наприклад, акцентують увагу на вихованні характеру, умінні досягати поставлених цілей. Педагоги намагаються дати максимум можливого з того, що взагалі може дати виховання. У такому педагогічному реалізмі є багато цінного. Однак особистість людини в наш час з усіх сторін стиснена. Людина часто відчуває себе безсилою, пригніченою перипетіями життя. Діти не застраховані від невдач, трагедій, від безрадісності життя. Надто багато конфліктів у нашому житті впливають на дитячі душі. Виникають внутрішні дисонанси, душевні злами, які рвануть душу чи і гублять її.

Сьогодні проблема у тому, аби наша школа серцевиною виховання обрала духовність, вела дітей до віри, а не відганяла від неї, щоб вона пробуджувала у дітей релігійні запити. Адже відомо, що крім людей, ні слова не говорячи про Бога, приводять до нього своєю особистістю. Школа може спрямувати рух дитячої душі до Бога, існування якого заперечувати було б нонсенсом. Лише релігія може допомогти людині пізнати смисл життя, а школа і всі інші соціальні інститути повинні ставити за мету допомогти їй пізнати і реалізувати себе, розкрити свої потенційні можливості і стати Людиною.

Отож найголовнішою метою виховання є необхідність дати особистості можливість найповніше виразити себе, допомогти їй розвинути дані природою задатки та реалізувати їх, знайти гідні людини духовні стимули життя. Вищою метою духовної педагогіки (педагогіки духовності) слід вважати сприяння максимально ефективному духовному розвитку особистості. Це, в свою чергу, формулюватиме духовну культуру суспільства, яка має об'єктивний вияв через форми суспільної свідомості: науку, мистецтво, мораль, релігію.

Нова ситуація в суспільстві диктує нові завдання, зокрема, культурно-освітні, з метою формування духовної особистості, яка стоїть на порозі ХХ століття як на перехресті, перед вибором шляху до щастя, до реалізації своїх потенцій в ім'я добра.

ЛІТЕРАТУРА

1. Зеньковський В. Проблемы воспитания в свете христианской антропологии. – М., 1993.
2. Правда, 1978, 29 червня.
3. Лермонтов М.Ю. Повне зібрання творів. – М.-Л., 1962. Т.4.
4. Лихачев Б.Т. Общие проблемы воспитания школьников. – М., 1979.- с.107.
5. Концепція національного виховання // Освіта. 7 серпня 1996.
6. Педагогічні ідеї Г.Сковороди / За ред. Мазуркевича О.Р. – К., 1972.

Одержано редакцією 21.11.2000.

УДК: 37. 09

І. М. ДИЧКІВСЬКА

МОДЕЛІ ДУХОВНОГО РОЗВИТКУ ДИТИНИ В ЗАРУБІЖНИХ ПЕДАГОГІЧНИХ ТЕОРІЯХ

Радикальні зміни в економічному і соціальному житті нашого суспільства сприяли створенню нової парадигми освіти, одними з головних постулатів якої є її варіативність, потреба в розвитку інноваційного потенціалу нації, проголошення свободи педагогічної творчості, теоретичної розробки проблем виховання і навчання. Характерною рисою сучасної системи освіти (зокрема, дошкільної і

ЗМІСТ

Передмова	3
Бех І. Д. Особливості традиційного етапу розвитку педагогічної науки	5
Воробійов А. М. Психодіаностика міжособистісних відносин учнів молодшого шкільного віку засобами практичних методик (внутрішньосімейний аспект)	7
Поніманська Т. І. Завдання гуманістичного виховання дітей дошкільного віку	15
Бричок Б. П. Проблема мети виховання в контексті сьогодення	18
Дичківська І. М. Моделі духовного розвитку дитини в зарубіжних педагогічних теоріях	21
Маліновська Н. В. С.Ф.Русова про оволодіння скарбами рідної мови на основі засобів народної педагогіки	23
Горонаха Н. М. Ознайомлення дошкільнят з валеологічними властивостями рослин ...	25
Яниур Л. А., Джиган Н. М. Формування інтересу до зображувальної діяльності у дітей різновікової групи	28
Борова В. Є. Модель корегування вад звукової культури мовлення старших дошкільників	33
Квак О. В. Гра, як засіб формування орфоепічної правильності мовлення дітей дошкільного віку	36
Яниур М. С. Професійна орієнтація учнів початкової школи в процесі трудового навчання	39
Сілков В. В. Вимоги до системи вправ при особистісно-орієнтованому формуванні поняття числа у молодших школярів	44
Крутій В. А. В.О.Сухомлинський про активізацію навчальної діяльності молодших школярів	50
Леценко Г. П. Комунікативно-орієнтоване вивчення рідної мови в початкових класах ..	54
Бучак Н. В., Макогончук М. Г. До питання адаптаційних можливостей учнів	57
Шутяк В. Г., Шутяк О. Ф. Про графічну підготовку учнів II класу	58
Літковець О. Д. Формування художньо-мовленнєвої діяльності дітей шестирічок на уроках “художньої праці”	63
Крет М. В. Музично-етичний досвід як важливий компонент формування морального світу учнів молодших класів	66
Манюк Л. В. Зміст, форми та методи формування активної громадської позиції школяра	69
Пальчевський С. С. Сугестопедичні підходи до навчання в діяльності та поглядах зарубіжних педагогів-класиків	71
Пасічник Я. А. Принципи дидактики математики та їх історичні корені	75
Крайчук О. В. Про принципи відбору змісту шкільного курсу математики	80
Кіндрат В. К., Нікітчук В. І. Василь Сухомлинський і патріотичне виховання школярів засобами фізичної культури	83
Іванова Л. І. Діалогічне навчання на уроках читання	89
Петрук О. М. Виховання творчої мовної особистості засобами української словесності ..	91
Зінченко Н. А. Формування культури відношень як інтегративна умова патріотичного виховання учнів різновікових груп	94
Філоненко М. М. Спостереження і спостережливість як активна форма пізнання навколишнього середовища	101
Трохимчук І. М., Марциновський В. П. Навчально-дослідницька робота як засіб наукового пізнання	105
Приймак О. П. Методика вивчення табличного додавання та віднімання в чотирирічній початковій школі	108
Якимчук Р. І. Проблемно-пошукові методи в навчанні шестирічних учнів	111
Свасьєв А. В. Вивчення стану здоров'я та деяких аспектів здорового способу життя серед підлітків Запорізької області	115
Колупаєва Т. Є. До проблеми вивчення “етнографії дитинства” в гуманітарному університеті	119
Пустовіт Н. А. Екологічне виховання школярів: проблеми цінностей	122

<i>Дем'янюк Т. Д., Гурінчук Л. Є.</i> Превентивне виховання дітей та молоді сільської школи в позаурочний час	125
<i>Пустовіт Г. П.</i> Екологічна освіта учнів у позашкільному закладі: теоретико-прикладний аспект	129
<i>Первушевська І. О.</i> Введення новітніх технологій в систему освіти та навчання в Україні	134
<i>Гавлітіна Т. М.</i> Національно-патріотичне виховання у позашкільному навчальному закладі	138
<i>Науменко Р. А.</i> Формування філософії здорового способу життя учнів у позашкільних закладах еколого-натуралістичного профілю	141
<i>Петренко О. Б.</i> Удосконалення професійної підготовки готовності вчителів до виховної діяльності у системі вищої освіти	146
Відомості про авторів	150

Наукове видання

Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в
закладах освіти

Збірник наукових праць

Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету

Випуск 14

Заснований в 1996 р.

Відповідальний за підготовку збірника до видання Янцур М.С.

Редактор Бричок Б. П.

Технічний редактор

КОМП'ЮТЕРНА ВЕРСТКА БОНДАРЯ А. М.

Здано до набору 20.01.2001 р. Підписано до друку 30.03.2001 р.
Формат 60x84 1/8. Папір офсетний № 1. Гарнітура Times New Roman. Друк різнографічний.
Ум. друк. арк. 18,56. Обл. вид. арк. 19,19. Замовлення № Тираж 100.

Адреса редакції: 33028 м. Рівне, вул. Остафова, 31
Рівненський державний гуманітарний університет, кафедра професійної педагогіки і трудової підготовки (к. 98,
тел. 22-11-18)

Віддруковано в редакційно-видавничому відділі
Рівненського державного гуманітарного університету
33028 м. Рівне, вул. С.Бандери, 12, тел. 26-48-83

О – 59 Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах
освіти: Збірник наукових праць: Наукові записки Рівненського державного
гуманітарного університету. Випуск 14. — Рівне, РДГУ, 2001р. — 154 с.

ISBN 966 — 7281 — 06 — 5.

Збірник наукових праць містить статті з актуальних проблем теорії та історії педагогіки, дидактики,
методики навчання, виховання і розвитку дітей та учнівської молоді в закладах освіти.

Опубліковані матеріали можуть бути корисними для науковців, практичних психологів,
учителів, викладачів та студентів педагогічних університетів, інститутів та коледжів.

УДК: 37: 371: 372: 373: 378

ББК 74.20